

DEMOGRAFI:

Nüfus meselelerine sosyolojik bir bakış

Ders 4 : **Nüfusbilimin Kuramsal Tarihçesi** **(19.yüzyıl)**

Doç. Dr. Didem Danış
Galatasaray Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü
ddanis@gsu.edu.tr

Ders 4 :

Nüfusbilimin Kuramsal Tarihçesi (19.yüzyıl)

Bu derste ele alınacak konular

- * 19.yüzyılda Batı Avrupa'da demografik dönüşüm
- * Malthus: nüfus artışı karşıtlığı
- * Malthus karşıtları
 - * Demografik büyümenin erken durduğu Fransa'da tartışmalar
- * Neo-Malthusçular

19. Yüzyılda Batı

Kaynak: http://utcoad.com/AC_Luster/barriers.html

19. Yüzyıl Avrupası

- * 19. yüzyılda Batı Avrupa'da sanayileşme, tarımda devrim, kırdan kente göç ve hızlı şehirleşme gibi köklü ekonomik ve toplumsal dönüşümler yaşandı.
- * Aynı dönemde **demografik** açıdan da **büyük bir değişim** yaşanıyordu.
- * 19 yüzyıl boyunca, Batı'da **ölümler, özellikle bebek ölümleri geriledi.**
- * Ölümlerdeki bu değişime rağmen, doğurganlık hızı hemen azalmadı.
- * Ortalama ömür süresinin uzaması ve doğurganlığın hemen düşmemesi nüfusun hızla artmasına yol açtı.

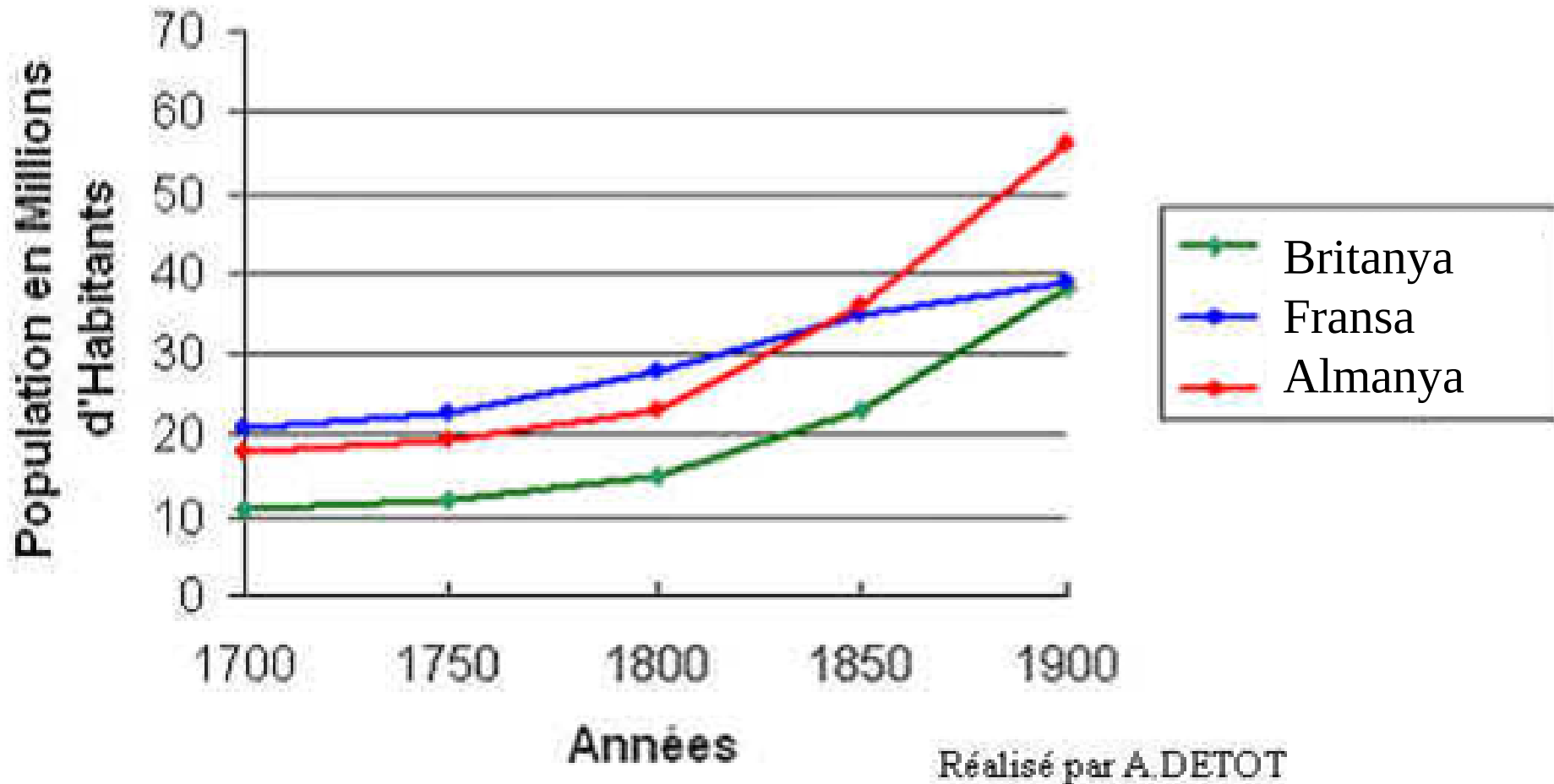
1800-1850 arasında nüfus artışı

	1801	1850	Artış oranı
Fransa	28,2 milyon	36,4 milyon	%30
İngiltere	16 milyon	32 milyon	%100

- 19. yüzyılın ilk yarısında, **Fransa'da** nüfus % 30 artarken, **İngiltere'de** %100'lük bir nüfus artışı yaşanmıştır.
- 1911'de İngiltere nüfusu 45 milyona ulaşmıştır.

Batı Avrupa'da demografik açıdan doruk noktası 1870-1880 arası gerçekleşmiştir.

1700-1900 arası Fransa, Britanya ve Almanya'da nüfus artışı

MALTHUS:

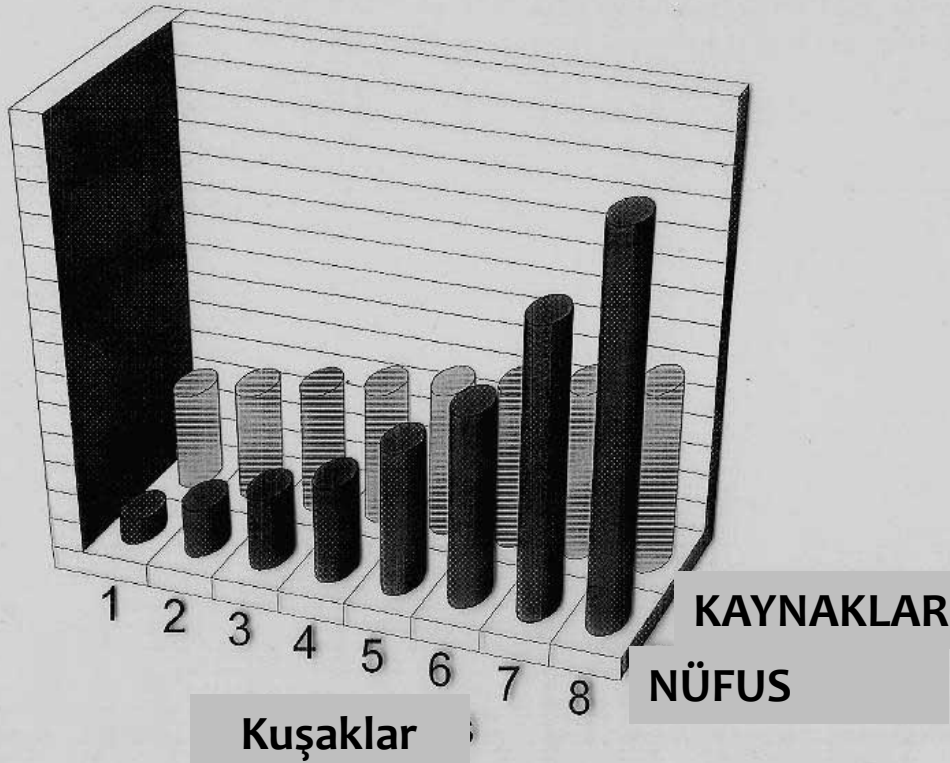
Modern demografinin tartışmalı ismi

Demograflar arasında bugün hâlâ tartışılan Malthus « **Nüfus İlkesi üzerine Deneme** » [Essay on the Principle of Population] (1798) adlı kitabında, nüfus artışı konusunda oldukça karamsar bir tablo çizer: “**Nüfusun hiçbir engelle karşılaşmadan sonsuz şekilde artacağına inanmak saçmadır.**”

MALTHUS'UN NÜFUS KURAMI

NÜFUSUN ve KAYNAKLARIN ARTIŞI

- Malthus'un nüfus teorisi “**azalan verim kanunu**” fikrine dayanır.
- Malthus, nüfus artış hızının, insanın beslenmesi için gerekli besin kapasitesindeki artıştan çok daha yüksek olduğunu, bunun da kaçınılmaz olarak bir kriz yaratacağını söyler.
- Ona göre, herhangi bir kısıtlama olmazsa **nüfus geometrik olarak büyür** (1, 2, 4, 8, 16, 32, 64,...). Oysa **besin kaynakları aritmetik olarak** artar (1,2,3,4,5,6,...).
- Bu fark, kaçınılmaz olarak büyük bir dengesizlik yaratır ve gıda maddeleri arzı, insanların hayatını sürdürebilmesi için gerekli fizyolojik asgarinin altına düşer.

Nüfus artışı nasıl kontrol edilir?

Malthus'a göre nüfus artışı ile besin kaynakları arasındaki farkın dengelenmesi gerekir. **Ama nasıl?**

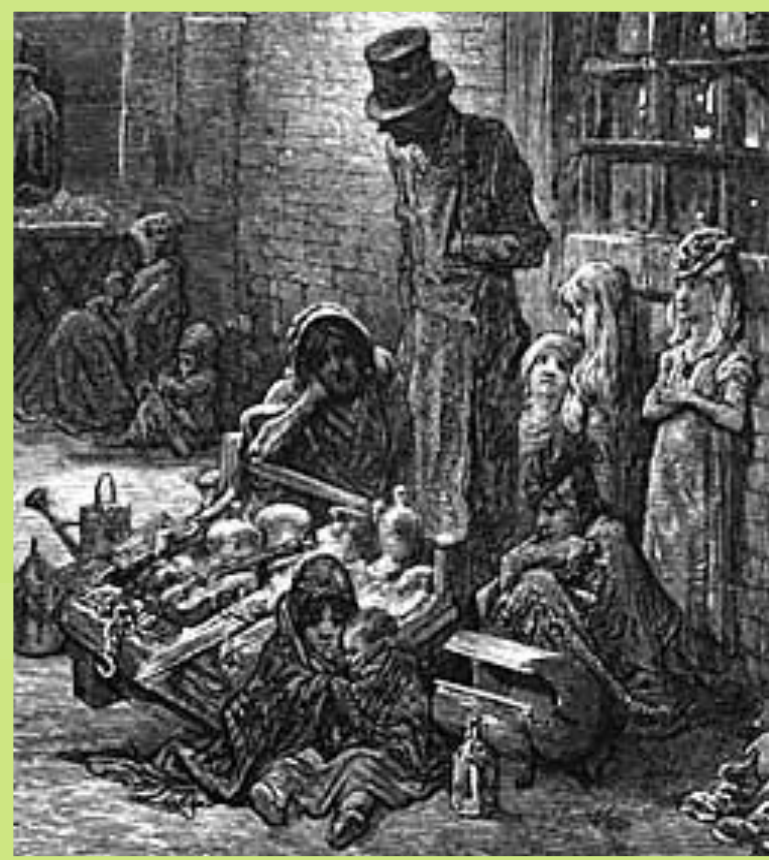
Malthus için bu sorunun cevabı gayet açıktır:

→ Nüfus artışını, yani insanların doğurganlığını kontrol altına almak gerekir.

Bunun için iki yol önerilir:

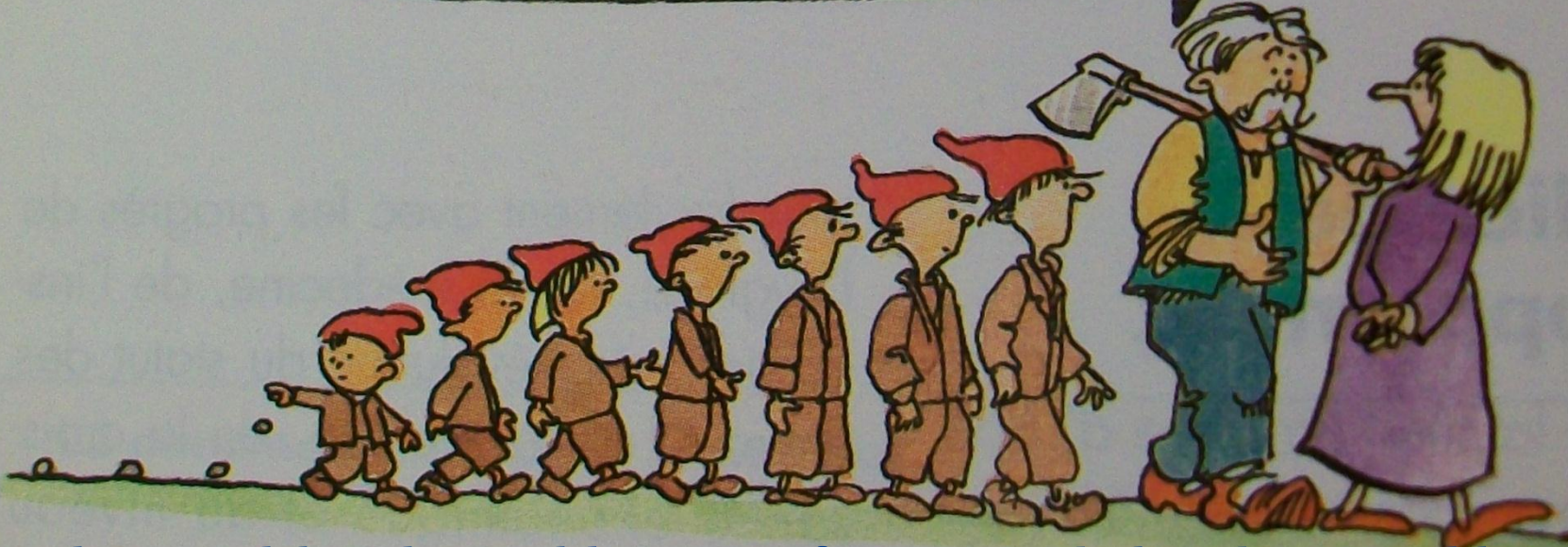
1. **Baskıcı veya negatif engeller:** Ölüm oranlarını arttıran, o yüzden de “kontROLSÜZ engeller” olarak tanımladığı bu faktörler arasında savaşlar, kıtlık ve salgın hastalıklar vardır.
2. **Önleyici tedbirler:** Doğurganlık oranını azaltmayı hedefleyen bu tedbirler arasında fuhuş (üreme amaçlı olmayan cinsel faaliyet), ahlaki kısıtlamalar (evlenmeden çocuk sahibi olmaya izin vermeyen ahlaki değerler), evlenme yaşının ileri atılması (böylece çocuk sahibi olma yaşının geciktirilmesi) bulunur.

Malthus bir tür sosyal devlet nüvesi olarak tanımlanabilecek, yoksullara sosyal yardım sunmayı düzenleyen “**Yoksul Yasaları**”na (Poor Laws) şiddetle karşı çıkar. Ona göre “**bu yardımlar yoksulluğu yok etmek bir yana, yoksulluğun yaygınlaşmasına neden olur**”. Hayat mücadelesi, tabiatın bir hikmetidir ve insanların tembelleşmesini engeller. “Yoksulluk yoksulların suçudur!”

- ❖ Tipik bir liberal olan Malthus, yaşadığı devirde Avrupa’daki yaygın **sefaletin sorumlusu** olarak **yoksulların fazla üremesini** gösterir.
- ❖ Malthus’un sözlerinde yoksulluk kapitalist ekonominin “serbest” işleyiş yasaları içinde “doğallaşır”, **yoksulların kontrolsüz doğurganlığı ve tembelliği** karşısında **liberal kapitalist ekonomi aklanmış olur**.
- ❖ **Devlet yardımı gibi her tür müdahale** piyasaların doğal işleyişine zarar vereceği için **eleştirilir**.
- ❖ Bugün çok da yabancı olmadığımız bu yaklaşım pek çok yönden tartışmaya açık olsa da, özellikle **nüfus ve ekonomi arasında doğrudan bir ilişki** kurması açısından dikkat çekicidir.

ET CE MONSIEUR MALTHUS M'A
CONSEILLÉ D'ALLER PERDRE LES ENFANTS
DANS LA FORÊT POUR ÉVITER UN
DÉSÉQUILIBRE ENTRE RESSOURCES
ET POPULATION...

« Bu bay Malthus kaynaklar ve nüfus arasında bir dengesizlik yaratmamak için çocukları ormanda kaybetmemi tavsiye etti... »

TARTIŞMA SORULARI

Sizce Malthus'un teorisi bugün geçerli midir?

Teknolojik gelişmelerin besin kaynakları ve “azalan verimlilik kanunu” üzerindeki etkileri nelerdir?

Malthus bugün yaşasaydı, insan ömrünün uzamasına yol açan tıbbi gelişmeler hakkında ne düşünürdü?

MALTHUS'TAN SONRA

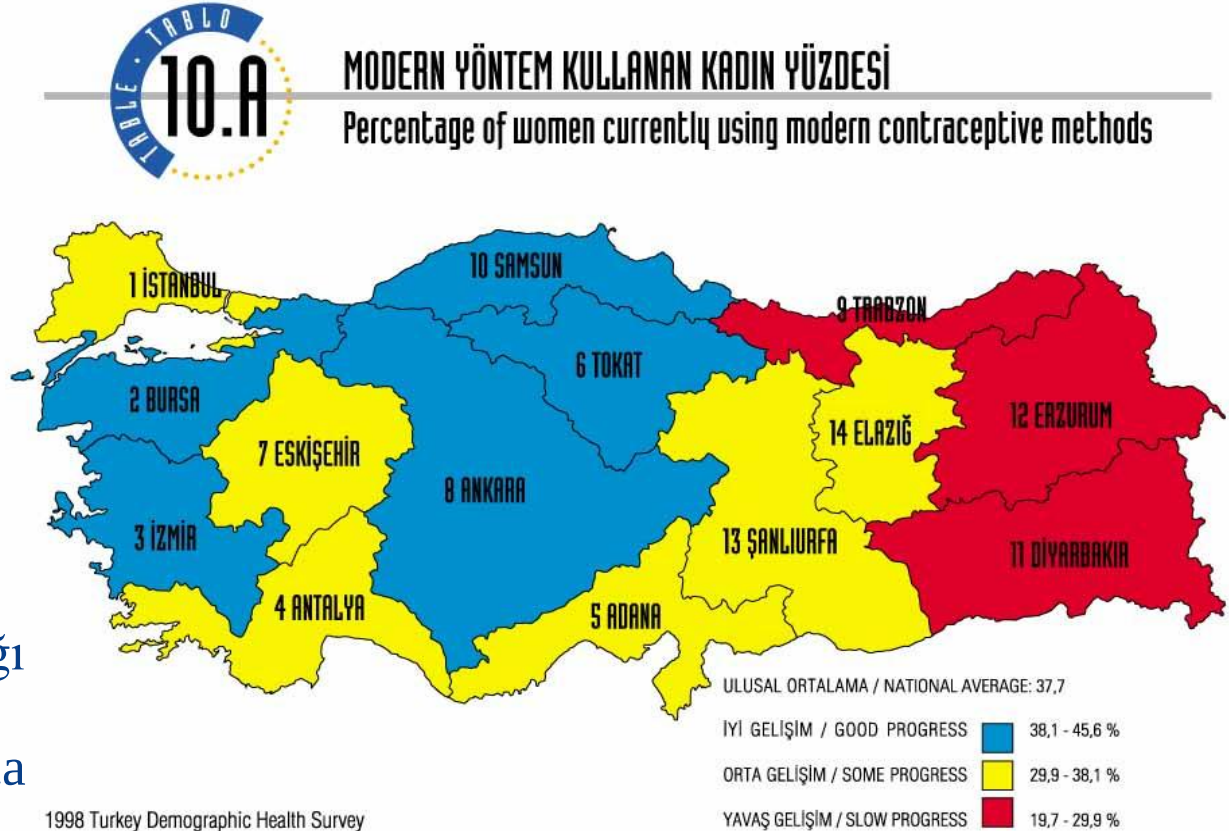
Malthus nüfus fazlasının ciddi bir sorun olduğunu öne sürer ve besin kaynakları ile nüfus artışı arasında bir denge kurulabilmesi için nüfus planlaması yapılmasını savunur.

- * Malthus'un fikirlerini benimseyen **Neo-Malthusçuluk** özellikle 20. yüzyıl boyunca Üçüncü Dünya ülkelerinde rağbet görmüş ve **nüfus planlaması politikaları** için kuramsal dayanak olmuştur.
- * Malthus'a karşı çıkan **Anti-Malthusçuluk** ise, nüfustaki azalmayı bir tehlike olarak gören **ülkelerde** benimsenen, **doğurganlığı teşvik eden** bir öğretidir.

NEO-MALTHUSÇULUK

Ekonomik kalkınma için nüfus planlaması

Neo-Malthusçuluk özellikle ekonomik yönden az gelişmiş ülkelerde 1960'lerden itibaren hararetle benimsenir. Nüfus planlaması, modern doğum kontrol yöntemleri kullanımı Türkiye'de de 1965 sonrasında doğurganlığı kontrol altına almayı hedefleyen politikalarca teşvik edilir.

Halk Eğitim Nöbetçisi No. 3
HİZMET EDİYORUZ

TÜRKİYE AİLE PLANLAMASI
DERNEĞİ
İSTANBUL (ŞİŞLİ) ŞUBESİ

BÜTÜN DÜNYANIN SORUNU OLAN
FAZLA NÜFUS ARTIŞI
VE
TÜRKİYE YÖNÜNDEN AİLE PLANLAMASI

(Ana Sağlığı İçin Faydalı Bilgiler)

HAZIRLAYAN
Jinekolog - Operatör
Dr. OKTAY CUMHUR AKKENT
Türkiye Aile Planlaması Derneği
İstanbul (Şişli) Şubesi Başkanı

1970lerden itibaren
Türkiye’de de çok yaygın
olan aile planlaması konulu
kitaplara bir örnek.

Jinekolog operatör Dr.
Oktay Cumhur Akkent
tarafından hazırlanan bu
kitap, 1974 yılında TÜRKİYE
AİLE PLANLAMASI DERNEĞİ
İstanbul Şubesi tarafından
basılmış.

Fransa'da Malthus Karşıtlığı

3. Dünya ülkeleri ekonomik kalkınma için Malthus'un çizdiği yolu takip ederken, çok erken bir devirde doğurganlık oranı düşen Fransa'da Malthus karşıtlığı hakimdir. Bu görüş devlet politikalarıyla da desteklenir.

- * 19. yüzyılın sonunda, Fransa'da nüfus artış hızı azalmaktadır. Bu dönemde hem kamuoyunda hem de devlet nezdinde nüfusun diğer ülkeler kadar hızlı artmamasının Fransa'yı tehdit eden büyük bir sorun olduğunu iddia eden görüşler hakim olur.
- * **Nüfus Azalmasına Karşı Ulusal Birlik** (Alliance nationale contre la dépopulation, 1896) kurucusu **Jacques BERTILLON** iflah olmaz bir Malthus karşıtıdır ve doğurganlığı teşvik eden politikaları savunur. Bertillon Fransa'nın Almanya karşısında güç kaybetmesini nüfus farkına bağlar ve **Fransa'da doğurganlığın düşmesini bir milli felaket** olarak değerlendirir.
- * Ancak tüm Fransızlar nüfus artışı konusunda aynı fikirde değildir. 1896'da kurulan **İnsanın Canlanması/Kalkınması Birliği** (Ligue de la régénération humain) başkanı **Paul ROBIN** doğum kontrolünü savunur ve İngiltere'de bulunduğu yıllarda takip ettiği Malthusçu görüşlerin Fransa'da propagandasını yapar. Ancak eski tip Malthusçuluğun önerdiği gibi bir nüfus artışı karşıtlığından ziyade, daha az sayıda çocuğu daha iyi yetiştirebilmek için doğum kontrol yöntemlerinin kullanılması gerektiğini savunur. Robin'e göre, **nüfusun niceliğinden çok niteliğini yükseltmek gerekir**. Bu da onu kısmen öjenizm hareketine yakınlaştırır.

Fransa'da Malthus karşıtlığı

- * Bertillon ve Robin arasındaki mücadele **1920** yılında kabul edilen bir yasayla Bertillon lehine sonuçlanır.
- * Buna göre, **Fransa'da nüfus artışı karşıtı propaganda yapmak suç sayılır ve doğum kontrol araçlarının satışı yasaklanır.**

İstisnai bir vaka: Fransa

- * Fransa'da, doğurganlık 19. yüzyıldan itibaren düşmeye başlar. Bu tüm Avrupa ülkeleri arasında ilk kez görülen bir durumdur.
- * Ancak çocuk sayısının düşmesine rağmen, nüfus artışı devam eder. Bunun iki nedeni vardır :
 - **Ortalama ömür süresinin uzaması:** 1860'dan 1911'e erkeklerin ortalama yaşam süresi 38'den 48'e ; kadınlarınki de 41'den 52'ye çıkar.
 - **Fransa'nın göç alması:** 1815'te 100 bin, 1850'de 338 bin, 1914'te 1,1 milyon yabancı Fransa'ya yerleşir, bunların çoğu Avrupa ülkelerinden gelmektedir.

FRANSA : Daha az çocuk !

Fransa'da doğum oranları

1816	1830	1911
‰ 31,2	‰ 26,3	‰ 19,6

- * Fransa'da doğum oranları erken bir tarihte düşmeye başlar.
- * 1846-51 arasında Fransa'da **nüfus artışı yavaşlamaya** ve **nüfus yaşlanmaya** başlamıştır bile.
- * Bunun temel sebebi doğumlardaki azalmadır.
- * **1851 ve 1911 arasında Almanların ve İngilizlerin nüfusu sırasıyla % 57,8 ve % 42,8 büyümüşken, Fransız nüfusu sadece % 9 artar.**
- * Fransızlar Almanlara karşı 1870'teki gibi askeri mağlubiyetleri nüfus artış hızındaki farkla açıklar. Dönemin afişlerinde şu sözler yer alır: « Eğer 10 milyon daha Fransız olsaydı, Almanlar bizi 1914'te alt edemezdi ! » veya « Fransa'yı tehdit eden en büyük tehlike nüfustaki azalmadır ! »

Pekiye ama neden daha az çocuk?

- * Fransızların neden az çocuk yapmaya başladıkları sorusuna **Arsène Dumont** 1890'da yazdığı *Dépopulation et Civilisation* adlı kitapta, toplumsal hiyerarşide yükselme, sınıf atlama anlamına gelen « **sosyal kılcallık** » (capillarité sociale) teorisiyle cevap verir.
- * Dumont, **doğurganlıktaki düşüşü bireyselleşme ve kişilerin toplumsal konumlarını iyileştirme arzusu** ile açıklar. İnsanların **daha iyi, daha müreffeh bir yaşam arayışı, çocukları bir engel olarak görmelerine** yol açar.
- * Dumont, **nüfus artışını destekleyen bir düşünür** olarak, demokratik toplumların uzun ömürlü olabilmesi için bu «yıkıcı sürecin» denetlenmesi gerektiğini vurgular. Modern yaşamın doğurganlık üzerindeki olumsuz etkilerini dengeleyebilmek için **her evli çiftin üç çocuk yapmasını** tavsiye eder.

Daha iyi bir sosyal konum için daha az çocuk

- Dumont'a göre, **aileler daha az sayıda çocuk yaparak, onlara daha fazla kaynak ve zaman aktarmayı, böylece de onların sosyo-ekonomik anlamda daha yüksek bir mevki edinmesini** arzuluyordu.

Dumont demografi alanına önemli bir yenilik getirir. Doğum ve ölüm istatistiklerine dayanarak teşhis ettiği düşük doğurganlığın nedenlerini açıklamak için **etnografik bir yöntem** kullanır. Bu olgunun sosyolojik ve psikolojik nedenlerini bulmaya çalışır. Araştırma birimi olarak tek tek bireyleri almak yerine köy topluluklarını inceler ve çocuk yapma davranışlarını çevrenin, üretim şeklinin, meslek yapısının ve kişilerin yaşam tarzıyla ilişki içinde ölçer.

- ❖ **Modernleşme, orta sınıflaşma ve çocuk sayısındaki azalma** arasındaki ilişki daha sonra Emile Zola'nın 1899'da yayınladığı *Fécondité* [Doğurganlık] adlı eserinde de dile getirilmişti.
- ❖ Zola, doğumlardaki azalmanın özellikle ücretliler ve vasıflı işçiler arasında yaygınlaştığını, vasıfsız işçiler veya patronlar içinse bunun kesinlikle söz konusu olmadığını anlatıyordu. Zola'ya göre bunun sebebi basit bir **sınıf atlama arzusu**du: “Bir demokraside, bütün küçük burjuvalar daha yukarı mevkilere yükselmeyi ister ve bunu yapabilir. (...) Bu yükselme, bu kılcalık olgusu, ancak siyasi eşitlik ve ekonomik eşitsizlik olan bir ülkede mümkün olur.” (Zola, *Fécondité*, 1899, s.30.)

Raymond Tournon'un, Zola'nın *Fécondité* [Doğurganlık] kitabı için hazırladığı afiş. (1899)

Kaynak: http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/Dreyfus/zola_biographie.asp

İŞGÜCÜ İHTİYACI

- * 19. yüzyılda, sadece savaşlar için değil hızla gelişen sanayi üretimi için de işgücü ihtiyacı vardı. Yetişkin erkek nüfusun yetersiz kalmasından dolayı, hem kadınlar hem de çocuklar fabrikalarda çetin koşullarda üretime katılıyorlardı.

19. yüzyılda çocukların üretime katılımı.

Kaynak : <http://www.obourg-augello.be/le%20travail%20des%20enfants.htm>

19. yüzyılda yoksulluk ve sefalet

- 19. yüzyılda Avrupa’da fabrikalardaki çalışma koşulları, ağır bir yoksulluk ve sefaletle tanımlanıyordu.
- Dönemin yazar ve düşünürleri bu **“insanlık dışı durumu”** eleştiriyor ve çeşitli çözüm yolları önerirken sık sık nüfus konusuna değiniyorlardı. Villermé’nin 1840’da yazdığı *Pamuk, Yün ve İpek İmalatında Çalışan İşçilerin Fiziki ve Ahlaki Durumu* veya Engels’in 1845’te yazdığı *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu* adlı kitaplar **sanayi devriminin yol açtığı yıkıcı sonuçları** tartışmaktadır.

Peki çözüm ne olmalıydı?

Sosyalist düşünürler ve Malthus eleştirisi

- * Malthus'un fikirlerine muhalefet eden önemli bir kesim dönemin sosyalist düşünürleriydi. Bunlar Malthus'un yoksulluk konusundaki liberal bakış açısını eleştiriyorlardı.
- * Sosyalistlere göre, **yoksulluğun yok edilmesi için, nüfus kontrolü değil toplum modelinin değişmesi gerekiyordu.**
- * Onlara göre, **sefalet ve yüksek doğurganlık kapitalizmin sonucuydu ve toplumu yeniden şekillendirmeden bu sorun çözülemezdi. Proudhon'a göre “yeryüzünde fazlalık olan tek bir insan var, o da bay Malthus! Sefalet ekonomi politiğin eseri, ekonomi politik sefaletin örgütlenmesi”.**

MARX ve yedek işgücü ordusu

- * Alman sosyal bilimci ve düşünür Marx, nüfus konusunu **kapitalizmin işleyişi ve üretim ilişkileriyle bağlantılı olarak** ele alıyor ve nüfus fazlasını “**yedek işgücü ordusu**” olarak tanımlıyordu.
- * Ricardo’nun nüfus artışı ile ücretler arasında kurduğu ilişkiden yola çıkan Marx, ücretlerin yani emeğin fiyatını belirleyen faktörün işgücü arz ve talebi olduğunu ifade eder. Buna göre, işgücü arzı ne kadar fazlaysa, işçinin ücreti o kadar düşer. Nüfusun fazla olması, emek arzının yüksek olmasına, dolayısıyla işverenlerin işçileri daha düşük ücrete çalıştırabilmesine imkan tanır.
- * Marx’a göre, nüfusu arttırmaya yönelik politikalar yedek işgücü ordusu yaratmaya yarar, bu da işverenlerin lehinedir.

Daha az işçi, daha yüksek ücret!

- * Marx'ın düşüncelerini benimseyen sosyalistler nüfus planlaması konusundaki fikirlerini işgücü arzı ve ücretler arasındaki ilişkiye dikkat çekerek savunuyorlardı. Fabrika çıkışlarında dağıttıkları broşürlerde şöyle yazıyordu:

“Aynı iş için başvuran iki işçi: düşük ücretler

Bir işçi için rekabet eden iki patron: yüksek ücretler

Az çocuk yapalım!”

Kısacası, neo-Malthusçu sosyalistler için işçilerin ekonomik koşullarının iyileşmesinin önkoşulu, doğurganlığın düşürülmesiydi.

SONUÇ

- * 19. yüzyıl boyunca Avrupa’da nüfus konusu hararetli tartışma konularından biriydi. 1798’de Malthus’un yazdığı deneme dönemin düşünürlerini ikiye böldü. Fransa gibi nüfus artış hızı azalan ülkelerde Malthus’un önerileri şiddetle reddedilirken, İngiltere ve diğer ülkelerde, özellikle sosyalistler işçilerin içinde bulunduğu sefaletin ortadan kalkması için doğum kontrolünü destekliyorlardı.
- * 20 yüzyılda Malthus’un nüfus artışını eleştiren görüşleri gelişmekte olan ülkelerde büyük rağbet görecektir ve ekonomik kalkınmanın ön koşulu olarak değerlendirilecekti.

KAYNAKÇA ve EK OKUMA

- BEHAR, Cem (1982) « Marx ve Nüfusbilim », *Toplum ve Bilim*, Sayı: 15-16
- GÜNEŞ, Hüseyin Haşimi (2009) « İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri Ve Politikaları », *Electronic Journal of Social Sciences*, V.8 (28): 126-138
- MARX, Karl, ENGELS. F. (1976) *Nüfus Sorunu ve Malthus*, Ankara : Sol Yayınları
- VIDAL, Annie (1994), *La pensée démographique : doctrines, théories et politiques de population*, PUG, Grenoble.
- TARTAKOWSKY, Danielle
<http://www.histoireimage.org/pleincadre/index.php?i=683>